

Pomogáts Béla

Kossuth Lajos alakja irodalmunkban

The character of Lajos Kossuth in our literature

The representation of Kossuth in the Hungarian literature always was prepossessed by anticipations and visions about national history, desirable political strategy: about the past and future of Hungary. The subject of these representations was not only the character of a hero, a governor-president, but the history and destiny of the nation too.

A történelem nagy egyéniségeinek alakját „ércnél maradandóbban” mindig az irodalom szokta megörökíteni. A szobrokban ábrázolt hősök mindig ki vannak szolgáltatva az időnek, a történelemnek és a politikának: jól tudjuk, hogy Trianon után mennyi magyar történelmi alak szoborba öntött mását rombolta le a vakdüh szerte a Kárpát-medencében, közöttük Fadrusz János egyik főművét, Mária Terézia királynő pozsonyi lovasszobrát is, és még számtalan Kossuth-, Széchenyi- és Petőfi-szoboralakot. Volt idő, amidőn Kossuth Lajosnak a Romániához csatolt egykori magyar területeken mindössze egyetlen szobra állott: a nagyszalontai, amelyet a kisváros lakossága óvott meg a rombolástól. Máskülönbén éppen a most kétszáz esztendeje született Kossuthnak igen sok erdélyi, felvidéki szobra esett a pusztítás áldozatául, holott a régi Magyarországon minden bizonynal az ő ércbe öntött vagy kő befaragott szobormásaival lehetett a leggyakrabban találkozni a köztereken.

A szobrokat le lehetett dönteni, össze lehetett törni, át lehetett faragni (erre is volt példa!), ezért az irodalom valóban „ércnél maradandóbb” módon („aere perennius” – Horatius) őrizheti meg egy-egy nagyszabású történelmi személyiség emlékezetét. Így volt ez mindig a mi irodalmunkban is, hiszen Szent István, Szent László, Hunyadi János, Mátyás király, Bethlen Gábor, Széchenyi István, Wesselényi Miklós és természetesen Kossuth Lajos alakját igen sok szépirodalmi mű örökíti meg. Most, hogy megpróbálok számot vetni ezzel az irodalommal, kissé furcsálkodva tapasztalom, hogy a költőket kevésbé foglalkoztatta Kossuth, holott az imént emlegetett nagy történelmi személyiségek szinte valamennyien egy kisebb kötetre való versre ihlették a magyar költészetet. Ezért azután most én is inkább a prózairodalom (és drámairodalom) Kossuth-képét próbálom rekonstruálni, elsősorban arra figyelve, hogy ez az irodalom milyen tükröt tartott történelmünk e kiváló személyiségének.

Kossuth alakja kétségtelenül a nemzeti hagyományok romantikus vonulatához tartozik: személyiségét és államférfiúi tevékenységét legendák és mítoszok veszik körül. Jól mutatja alakjának „szakralizálását” a nép költészete, amely számtalan dalban, balladában tett tanúvallomást arról a ragaszkodásról, amelyet a magyarság tanúsított az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc vezére iránt. Kossuth Lajos alakjának megjelenítése a népköltészetben mindazonáltal nem lehet ennek a kis dolgozatnak a feladata, különben is számos folklorista foglalkozott vele (így Zsilinszky Mihály 1868-ban, Benedek Elek 1882-ben, Katona Lajos 1894-ben, Hegedűs Géza és Ortutay Gyula pedig 1952-ben, az államférfi születésének másfél százados évfordulója alkalmából).

Tehát maradjunk Kossuth alakjának szépirodalmi ábrázolásainál, annál, hogy kétszáz esztendeje született történelmi hősünk milyen nyomot hagyott maga után a magyar elbe-

szelő irodalomban. El lehet mondani, hogy Kossuth egyénisége már életében, mi több, a szabadságharc idején is meghihette elbeszélőinket. Az első említés, amely írótól származik, alighanem Kazinczy Ferenc tolla nyomán olvasható, aki Bártfay Lászlónak írott 1831. január 25-i levelében számolt be a fiatal zempléni ügyvéd egyik első politikai szerepléséről, midőn a sátoraljaújhelyi megyegyűlésen feltűnést keltő beszédben tiltakozott a bécsi kormány újonccallítási követelése ellen: „felkele Kossuth Lajos – írja az idős mester –, s oly tűzzel, mintha kezében volna a zendítés szövőtetke, két kezét két csipejére rakván, képzelhetetlen vakmerőséggel tartá beszédét.” A Kossuth Lajos alakjának irodalmi ábrázolásai közül 1952-ben (az államférfi születésének százötvenedik évfordulója alkalmából) szöveggyűjteményt (*Kossuth. Írások Kossuth Lajosról*) szerkesztő kiváló történész, Lukácsy Sándor szerint ebben a rövid mondatban volt olvasható első alkalommal Kossuth Lajosnak, a megyei közszereplőnek a neve.

A reformkori magyar íróársadalomban akkor vált ismertebbé Kossuth tevékenysége, midőn 1837 májusában letartóztatták a Törvényhatósági Tudósításokban közölt írásai miatt. Bártfay László Kölcey Ferenchez írott 1837. május 7-i levelében írta le a letartóztatás kegyetlen történetét, Wesselényi Miklós ugyancsak Kölceyhez írott május 8-i levelében sürgetett támogatást Kossuth családjának, maga Kölcey pedig Szatmár megye közgyűlésén tiltakozott a fiatal ügyvéd és lapszerkesztő katonai erővel történt elfogatása ellen. Ettől kezdve Kossuth tevékenysége: megye-, illetve országgyűlési küzdelmei, illetve lapszerkesztői és újságírói munkája minduntalan hangot kapott az irodalmi életben, az irodalmi folyóiratokban, sőt idővel a szépirodalomban.

Kossuth alakjának első szépirodalmi ábrázolása alighanem Jósika Miklós *Egy magyar család a forradalom alatt* című, 1861-ben közreadott regényéhez fűződik. Ez a (mára szinte teljesen elfeledett) regény a Honvédelmi Bizottmány egy viharos ülésének leírása során örökíti meg a Bizottmány elnökének férfias határozottságát: a haza megmentésére létrehozott testület mind növekvő elkeseredéssel hallgatja a Felvidékről és Erdélyből érkezett baljós híreket az osztrák csapatok előnyomulásáról, s a már-már válságosra fordult helyzetet Kossuth elszántsága és forradalmi hite fordítja meg. „Kossuth Lajos semmit sem felejtett el, mindenre gondolt” – zárja a drámai jelenetet Jósika.

Ezt követve Kossuth alakja megjelenik Jókai Mórnál, aki az 1868-ban közre adott *Kossuth-albumban* írta meg a Kossuth-nóta keletkezésének történetét, Pálffy Albertnél, aki 1894-ben kiadott *A régi Magyarország utolsó évei* című regényében idézte fel Kossuth alakját, Degré Alajosnál, aki 1883-1884-ben megjelent *Visszaemlékezések* című munkájában elevenítette meg az ifjú Kossuth Lajost, Eötvös Károlynál, aki *Gróf Károlyi Gábor följegyzései* című regényes korrajzában, illetve *Emlékezések* című memoárjában (mindkettő 1901-ben látott napvilágot) több alkalommal is bemutatja a kormányzó-elnök küzdelmeit. Több munkájában, így *Egy honvéd naplójából* című emlékiratában Vajda János is igen elismerő képet festett Kossuth alakjáról, külön felhívva a figyelmet azokra a mindenkit meghódító szónoki képességekre, amelyeket a szabadságharc vezére mutatott.

A nemzet élő eszményülése című írásában, amely a *Kossuth-albumban* látott napvilágot, ugyancsak Vajda János így számol be a Honvédelmi Bizottmány elnökének egy gyűjtő hatású beszédéről, amelyet egy alföldi önkéntes alakulat előtt mondott: „a csapat elé állt Kossuth, s igen rövid beszédet, néhány lelkesítő szót intéze hozzájuk. Egyszerű szavak voltak ezek, igen különbözők ama fényes beszédektől, melyeket a nemzet értelmiségéhez szokott tartani, és melyek közül a legnagyobb résznek tanúja lehetni szerencsés valék. És mégis – leírhatatlan volt e szavak hatása. Az egész csapat, mely előbb oly mozdulatlan, lelketlen, holt tömegnek látszék, egyszerre mint valami életadó isteni szikra által fölgújtva, mintegy harcolni látszék lelkében az elragadtatással, nem tudván, mi-

ként adjon annak kifejezést. Minden egyes szó galvanikus hatása látható jelekben nyilvánult. A keblek dagadtak, a karok emelkedtek, a kardok villogtak, a szemek szikráztak, s alig fékezhető türelmetlenség szállta meg az egésztest, vajha mindjárt e pillanatban az ellenségre rohanhatna. (...) Aki csak azt fogja öröla írni, hogy a világ legnagyobb szónoka volt, azzal még nagyon keveset, majdnem semmit sem mondott. Igaz, hogy a képviselőházban mondott beszédei a szónoklat utól nem ért remekei, és ott még érthető lesz az utóvilág előtt a hatás, melyet azok előidéztek, de azt a néhány közönséges szót, melyeket például a csapatokhoz intézni szokott. olvasva, kérdeni fogja magától az olvasó, vajon miként kelthettek azok olyan rendkívüli hatást, hiszen elvégre azokban semmi rendkívüli, semmi csodálatos! És gondolkozván, kénytelen hinni, hogy itt nem egy pusztá szónok, nem pusztán hazafi, és nem egy közönséges nagy ember, – itt valami rendkívüli, csodás egyéniség varázsának elbűvölő hatalma működhetett! Kinek személyisége, pusztá megjelenése a szó szoros értelmében igéző hatással bírt honfiaira.”

A szabadságharc vezére nemegyszer mitikus hősként lép elénk a kortárs írók tolla nyomán. Kossuth munkásságának valódi elemző mérlegelése azonban azokban az írói alkotásokban, többnyire emlékiratokban tapasztalható, amelyek a nagy nemzeti küzdelem elbukása után: a bujdosásban, az emigrációban örökítik meg Kossuth Lajos alakját, így azokat az erőfeszítéseit, amelyeket a magyar függetlenség ügyének előre mozdításában Törökországban, Angliában, az Egyesült Államokban, végül az itáliai Turinban tett. Így mindenekelőtt Pulszky Ferenc, Teleki Sándor, László Károly, Figyelmessy Fülöp és Eötvös Károly emlékirataira és naplóira gondolok, ezek – magának Kossuthnak az iratai mellett – az emigráns kormányzó-elnök életének és tevékenységének legfontosabb forrásai.

Érdemes közülük felidézni Pulszky Ferenc *Emlékiratainak* azt a fejezetét, amely az Amerikába történt megérkezés jelenetét idézi fel: „Staten Islandban egymást követték a látogatások, délben a szabadkőművesek egész ornátusban, minőt Európában csak ritkán lát az ember a páholyok ünnepélyeinél, minden szalagaikkal és csillagaikkal elvonultak Kossuth előtt, este fáklyazene volt. Eljött Kingsland is, New York mayorje, ki megbeszélte Kossuth-tal, hogy amint a Castle Gardenbe kiszállunk, a nép ott lesz tömegesen, s vár egy beszédet; onnét a fogadóba hajtunk, hol addig, míg New Yorkban maradunk, a város vendégei leszünk, úgy, mint eddig is mindazon magyarok, kik már előbb a Mississippin hajón megjöttek, azok voltak, s a város által láttattak el.”

A századvég elbeszélő irodalmában viszonylag ritkán találkozhatunk Kossuth alakjával, talán annak következtében is, hogy ennek a korszaknak az érdeklődését nem annyira az 1848–1849-es időszakasz (és következményei) foglalkoztatták, inkább korábbi történelmi korszakok, gondolok például Mikszáth Kálmán és Gárdonyi Géza történelmi regényeire. Mikszáth különben a gyermek Kossuth alakját is felidézte egy anekdota keretében *Különös házasság* című regényének első fejezetében. Tolnai Lajos, a századvég mára szinte elfeledett elbeszélője pedig *Báróné ténsasszony* című regényében szölt arról a szinte vallásos várakozásról, amely egy egyszerű nép körében élt a száműzetéséből egyszer majd visszatérő és ismét a magyar függetlenségi harcok élére álló Kossuth iránt.

Kossuth alakja természetesen jelen volt a huszadik század magyar irodalmában is. Előszörban Móricz Zsigmondnál, aki több munkájában, így Rózsa Sándor-regényeiben és *A boldog ember* című művében. Móricz igen nagy elismeréssel ábrázolta Kossuth alakját, mindazonáltal, hogy így mondjam, „népi” nézőpontból ítélte meg az államférfi tevékenységét, és ezért meg kívánta fosztani alakját azoktól a mitikus vonásoktól, amelyekkel a 19. század regényirodalma, emlékirat-irodalma ruházta fel. Olyan történelmi hősként mutatta be, aki akkor volt képes igazán nagyszabású tetteket végrehajtani, ha szándéka teljes mértékben találkozott a népi tömegek vágyaival és igényeivel, ha ezeket a

vágyakat valósította meg. Valójában egy másik mitologikus aurával ruházta fel, *A boldog ember* tanúsága szerint, a szabadság bajnokának dicsőfénye után a népi hős aurájával. „Egy igazi vezére vót a magyarnak – jegyzi fel a »boldog ember« szavait –, Kossuth Lajos, senki több... Mer ez a Kossuth Lajos a Ferenc József nagybátyjánál, a Ferdinándnál vót a kancellárián. Ő vót a király alattvalója. Ott dógozott mindenféle levelekkel. De azért dógozott az ide Magyarországra is a többi nagyurakkal, hogy elálljon a németektől, hogy egy szép magyar haza legyen... Mikor látta, hogy mán több nagyurak vele vannak, akkor haza hozta a leveleket. De aztat a németek nem szerették, erről kezdődött a háború. Mer a Kossuth Lajos azt akarta, hogy egy szép Magyarország legyen, hogy itt mindenki tisztességes életet élhessen.”

Móricz Zsigmond mellett mások, így Ady Endre és Juhász Gyula is megrajzolta a maga képét Kossuthról. Ady fiatal debreceni újságíróként a Debrecen című napilap 1899. június 17-i számában vonta kérdőre a civis várost, hogy miért késlekedik a szabadsághős szobrának felállításával: „Debrecennek – jelentette ki – a Kossuth-szobor felállítása becsületbeli kötelessége!” Juhász Gyula pedig *Holmi* című kötetének aforizmái között tett vallomást arról az elkötelezettségéről, amelyet Kossuth Lajos öröksége és emléke iránt érzett. „Ez a hét betű – mondotta Kossuth nevére gondolva – a magyar égbolt göncölszekere, amely mindig mutatja az utat a szabadság győzelme felé. Széchenyi csak legnagyobb, Deák csak bölcs, de ő a mi édesapánk. (...) Kossuth nem tragikus alak. Mint ahogy a messiások nem tragikusak. Tragikus az a nép, amely nem ismeri meg, és nem követi a Messiásait. Jöjjön el a te országod! – a magyar ember mindenkinél mélyebben érzi ezt a fohászt.”

A későbbiekben is többször jelent meg Kossuth alakja a magyar irodalomban, így Móra Ferenc *Dióbél királyfi* című munkájában. Ennek ellenére talán meg lehet állapítani, hogy elbeszélő irodalmunk, miként színpadi irodalmunk is, nem sokat tudott kezdeni Kossuth alakjával, egyéniségével, talán annak következtében, hogy ezt az egyéniséget a magyar történelem legfelső piederstáhlján helyezte el a nemzeti érzület és a közmegegyezés, és a szinte mitikus fénybe került történelmi figura nem lehetett alkalmas a modern irodalomban kötelező normaként jelentkező lélektani elemzés számára. Mint ahogy a magyar drámairodalom is többnyire megkerülte Kossuth alakját, legalábbis sokat mond az a tény, hogy Németh László igen kiváló lélektani drámákban mutatta be Széchenyi István és Görgy Arthur sorsát és személyiségét, ugyanakkor Kossuth hiányzik történelmi drámáinak hősei közül.

Valójában ezt a mitizáló és legendát építő (szinte kötelező) hagyományt törte meg Cseres Tibor, midőn érdeklődése Kossuth alakja felé fordult, és megírta *Én, Kossuth Lajos* című regényét, amely 1981-ben került az olvasó elé. Cseres belülről kívánta ábrázolni és ezáltal megértetni az államférfi cselekedeteit és politikai döntéseit. Olyan, különben Kossuth kora óta szüntelenül aktuális kérdésekre keresett hiteles választ, mint az ország függetlenségének ügye, nevezetesen az az örök magyar történelmi és politikai dilemma, miszerint egy kicsiny és szomszédai által szorongatott, a nagyhatalmi stratégiáknak kiszolgáltatott ország miként is tudja függetlenségét helyreállítani és megvédeni, vagy az a kardinális és utóbb a történelmi Magyarország sorsát oly kedvezőtlenül eldöntő kérdés, hogy miként lehet egy többnemzetiségű államot az ébredő nacionalizmusok korában fenntartani. Cseres egyes szám első személyben írott regénye Kossuth belső világát, önmagával vívott küzdelmeit kívánja megvilágítani, azokat a gondolatokat és érzéseket próbálja rekonstruálni, amelyek megszabhatták az államférfi döntéseit, tetteit.

A magyar drámairodalom, és ez meglepő lehet, legalábbis igazán maradandó művekben alig szentelt figyelmet Kossuth alakjának. Mégis van egy történelmi drámánk, amely történelmi hitelességgel, lélektani átéléssel és igaz költészettel mutatta be ezt az alakot: Ily-

lyés Gyula 1953-ban írott *Fáklyaláng* című drámájára gondolok, amely igen nagy sikert aratott annak idején a budapesti Katona József Színházban, majd több vidéki és kárpát-medencei magyar színpadon is, például Marosvásárhelyen, ahol több mint száz előadása került a közönség elé (az 1956 januárjában tartott századik előadáson maga a drámaíró is megjelent). Illyés különben versben és prózában egyaránt elkötelezetten foglalkozott az 1848–1849-es szabadságharc örökségével és Kossuth tevékenységével.

Kossuth-drámája a magyar történelem legendás alakját állítja színpadra és – szemben a második felvonásban ugyancsak megidézett, hideg fejű gondolkodó, racionalista Görgeivel – a kormányzó valóban romantikus színezetet kapott, a nép körében élő Kossuth-legendák mitikus tulajdonságait hordozza. Illyés valójában az 1953-ban (Sztálin halálával) kissé megrendült zsarnokság egy átmeneti pillanatában, midőn bizonyos remények támadtak a nemzeti élet újjáalakítása, megerősítése tekintetében, próbált hitet önteni korának magyarjaiba. Innen ered a történelmi dráma bizakodása, Kossuth alakjának felmagasztalása, minthogy ez az alak mindig is a nemzeti függetlenség és a szabadság jelképe volt. Helyesen mondja Béládi Miklós Illyés drámáiról írott nagy tanulmányában (*A múltteremtő*): „A magyar irodalom legszebb Kossuth-arcképe elevenül meg előttünk ebben a felvonásban. Kossuthnak Görgeyvel való vitájába beleszövődik az annyi reménytelenséget, kényszerű lemondást megért Illyés újra föléledő hite a forradalomban, ami ezúttal azt jelenti, hogy a nép végre hazára találhat, az országot magáénak érezheti.”

A magyar irodalom Kossuth-ábrázolásait mindig is átszöttek a nemzeti történelemről és a kívánatos nemzeti stratégiáról: a múlttól és a jövőről kialakított elképzelések és víziók. (Ahogy különben a Széchenyiről készült ábrázolásokat is.) Ezeknek a Kossuth-ábrázolásoknak végül is nem csak egy történelmi hős: a kormányzó-elnök alakja, sorsa volt a tárgya, hanem a nemzet történelme és sorsa is. Ezért is volt mindig nehéz feladat Kossuth Lajosról újszerű képet festeni. Talán most, születésének kétszázadik évfordulóján bele kell törödnünk abba, hogy Kossuth alakja elsősorban nem a maga egyéni, emberi, lelki mivoltában jelenik meg a magyar irodalomban, hanem mint a nemzeti élet és történelem: a mindig is időszerű szabadságvágy, a mindig is újra megerősítendő nemzeti identitás örök érvényű szimbóluma. Történelmünk legnagyobb hőseinek a sorsa ez. Kossuth neve ma is olyan hívószó, amely nemzeti önazonosságunkat, önrzetünket, magát a nemzet lelkét szólítja meg.